

Валерій Орлов
Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України
м. Київ
V.F. Orlov@mail.ru

Розвиток педагогічної майстерності викладачів дизайну на засадах рефлексивної педагогіки

Анотація. У статті йдеться про один із напрямів розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін і роль рефлексивної педагогіки у формуванні творчої особистості в системі підготовки майбутніх дизайнерів.

Ключові слова: рефлексія, рефлексивна педагогіка, дизайн-освіта, викладач мистецьких дисциплін, майбутній дизайнер.

Развитие педагогического мастерства преподавателей дизайна на основе рефлексивной педагогики

Аннотация. В статье идет речь об одном из направлений развития педагогического мастерства преподавателей художественных дисциплин и роль рефлексивной педагогики в формировании творческой личности в системе подготовки будущих дизайнеров.

Ключевые слова: рефлексия, рефлексивная педагогика, дизайн-образование, преподаватель художественных дисциплин, будущий дизайнер.

The development of pedagogical skills of teachers of design based on reflective pedagogy

Annotation. The article deals with one of the areas of teaching skills of art teachers and the role of reflexive pedagogy in the formation of a creative personality in the preparation of future designers.

Keywords: reflection, reflexive pedagogics, design education, the teacher artistic disciplines, the future designer.

Предметом пильної уваги і педагогів, і психологів став феномен особистісного самовизначення і саморозвитку, результатом якого для викладача вищої школи має стати високий рівень педагогічної майстерності. «Здатність

особистості до продуктивного самовизначення, – наголошує І.А.Зязюн, – значною мірою визначається її рефлексуванням, особливо в реалізації функцій проблематизації, самооб'єктивації, виявлення особистісних смислів, вибудови образу «Я-концепція» тощо» [4, с.44], підкреслюючи при цьому необхідність ставити і вирішувати задачу управління рефлексією, а отже – виробляти технологію такого управління. «Лише той педагог, – стверджує вчений, – хто володіє технологією такого управління» [4, с.63]. Вивчення механізмів продуктивної реалізації особистістю себе як суб'єкта творчої діяльності стало однією із характерних тенденцій сучасних психолого-педагогічних досліджень. Методологічна база психолого-педагогічних досліджень побудована на підходах та результатах отриманих в рамках рефлексивної парадигми в педагогіці і психології творчості (Л. Виготський, І. Семенов, С. Степанов), психології самосвідомості (В. Столін), смислової організації особистості (Д. Леонтьєв) та інші. Конкретизація уявлень про рефлексію стосовно практично важливих завдань навчання і виховання служила необхідною передумовою створення засобів їх наукового розв'язання. «Розробка проблеми розвитку рефлексії у процесі самостійної роботи учнів, - підкреслює Б. Ананьєв, - має велике значення для правильної постановки питань виховання і самовиховання розуму» [1, 127]. Численні дослідження творчості як розумового процесу [2] встановили, що його результатом є інтелектуальні новоутворення у вигляді відкриваються суб'єктом знань про способи вирішення проблемної ситуації. Її вивчення з позицій професійної підготовки фахівців у сфері мистецтва і зокрема - дизайну призвело до встановлення важливого факту різноплановості творчого мислення, що дозволило представити його як збалансоване рух думки по ієрархічно організованим рівнями: особистісному, рефлексивному, предметному, операціональному [5]. При експериментальній реалізації цієї концептуальної моделі мислення були виявлені феномени інтенсифікації рефлексії перед инсайтом [6] і її домінування серед інших компонентів мислення при успішних рішеннях творчих завдань [3]. Аналіз цих фактів розкрив провідну роль рефлексії в дієвій реалізації особистісної обумовленості творчого процесу.

Існує багато визначень терміна «рефлексія». Перш за все – це аналіз і усвідомлення власного і чужого психічного стану, думок. Людина звертається до себе, оцінює себе у житті, які вчинки вона робить, яких помилок припускає, усвідомлює свою необхідність, аналізує чи змогла вона привнести щось нове у цей світ, в його культуру. Все це можна зробити через мистецтво, так як воно є суб'єктивним відображенням наших думок і почуттів. Розвиток рефлексії в системі мистецької освіти є важливим резервом вдосконалення навчально-педагогічного процесу. Основний недолік традиційної класичної мистецької освіти в її надмірному прагненні "пересадити" у свідомість студента вихоплені з живого потоку мистецької (дизайнерської) реальності готові зразки вирішення професійно-значущих завдань. Цей намір вступає у суперечність із закономірностями еволюції свідомості реципієнтів мистецтва, де сприйняття і створення мистецтва є особливого роду рефлексивними процесами, в яких знаходили б раціональне втілення безпосередньо емоційні аспекти створення і сприйняття мистецтва.

Центральна проблема дизайнерської освіти полягає в подоланні розриву між пропонованою інформацією та її практичної затребуваністю. Студенти за роки навчання у здобувають одночасно і надто багато і надто мало знань. Багато в сенсі обсягу і мало з точки зору їх адекватності конкретним обставинам, в яких їм потім доводиться працювати.

Вирішенню проблеми може сприяти рефлексивна педагогіка.

Педагогічна рефлексія викладача дизайну – це система мовно-мисленнєвих процесів, що забезпечують функціонування професійної художньо-естетичної самосвідомості, реалізацію цілей професійної підготовки майбутніх дизайнерів, виховання в системі художньо-педагогічної взаємодії.

Викладач мистецьких дисциплін поєднує у своєму професійному розвитку педагогічну рефлексію із рефлексією культури, рефлексією мистецькою.

Рефлексія культури (мистецька рефлексія) – це стан художньо-естетичної свідомості, спрямованої на переосмислення культурних актів та свого культурного досвіду, що відбулися в пошуках нових парадигм розвитку

мистецтва і власного культурного зростання. Вона охоплює всі види рефлекторної діяльності, приносячи інновації, дає нову грань знання не тільки в плані інтегративності, але і в плані специфічності, бо мова йде про переосмислення системи художньо-естетичних цінностей, норм і принципів, якими керувалися люди, про можливу і навіть необхідною зміну їх для подальшого розвитку всього суспільства і кожного індивіда.

Аналіз психолого-педагогічної літератури і наші спостереження свідчать, що:

1) проблема професійної рефлексії викладача мистецьких дисциплін є предметом багатьох сучасних психолого-педагогічних досліджень, проте відсутня концепція її розвитку в майбутніх дизайнерів;

2) відсутня структура педагогічної рефлексії викладача мистецьких дисциплін;

3) практика рефлексії пов'язана в основному з активними методами навчання, однак вони поки не мають цілеспрямованого, організованого характеру у підготовці майбутніх викладачів, а відповідно і у майбутніх дизайнерів;

4) не представлена програма формування педагогічної рефлексії суб'єктів навчально-виховного процесу в системі мистецької освіти.

Отже постає питання: Як, яким чином розвивати рефлексивні здібності студента і викладача? Слід зазначити, що, у відповідності зі своїми вихідними уявленнями про суб'єктивну, аналітичну позицію учня, автори рефлексивної педагогіки добре розуміють, що не можна розвивати рефлексію звичайними, прямими методами навчання, як би захоплююче і емоційно методисти та викладачі не демонстрували всі переваги рефлексії. Навіть якщо студент (учитель) і засвоїть деякі знання про неї і способи її розвитку, він навряд чи зможе самостійно застосувати їх у роботі. Так відбувається ще й тому, що рефлексія – це не інформація і її не можна "взяти і передати", її можна лише стимулювати, розвивати, підвищувати.

Тому ми пропонуємо ряд принципово важливих умов розвитку професійної рефлексії:

Першою умовою розвитку професійної рефлексії є спеціально організована рефлексивна діяльність педагога, якій притаманні властивості діяльності (цілеспрямованість, перетворюючий характер, предметність, усвідомленість) і характерна спільність у побудові процесу діяльності та її кінцевих результатів.

Другою умовою – є наявність рефлексивного середовища, тобто певної системи розвитку особистості майбутнього дизайнера, що відкриває перед ним можливість самодослідження і самокорекції психологічних і професійних ресурсів. Функція такого середовища – сприяти виникненню у особистості потреби в рефлексії. Мета рефлексивного середовища – зняття відчуження викладача мистецьких дисциплін від навчального процесу і розвиток в ньому професійної рефлексивності педагога як способу життєдіяльності (здійснення професійної діяльності).

Третьою умовою – є активізація межсуб'єктних відносин між учасниками рефлексивної діяльності. Особливість відносин у художньо-педагогічному процесі в умовах рефлексивної діяльності полягає в тому, що і викладач і студент виступають суб'єктами діяльності, коли їх загальна діяльність протікає синхронно і кожен доповнює і збагачує діяльність один одного, зберігаючи своєрідність своїх дій. Саме в таких взаємопереходах суб'єктно-об'єктних відносин в суб'єктно-суб'єктні відносини і закладені механізми розвитку професійної рефлексії викладача дизайну і майбутнього дизайнера.

Четвертою умовою – є актуалізація рефлексивності педагога.

П'ятою педагогічною умовою розвитку педагогічної рефлексії є використання освітніх програм з розвитку професійної рефлексії.

В якості рекомендації хотілось би запропонувати наступне:

1. Проаналізувати вихідні індивідуальні уявлення викладача мистецьких дисциплін про ефективну викладацьку діяльність за допомогою питань: "Що таке фахівець-майстер? Якими знаннями, вміннями, якостями він володіє? Які ефективні стратегії навчання? Що є необхідним і достатнім результатом його праці? Як повинне бути організоване ефективне заняття? "

2. Визначити систему ціннісних орієнтацій студента, і зіставити із системою планування і проведення конкретного заняття за допомогою питань: "Що більш важливо і цінно на занятті для студента і для викладача: неодмінна виконання задуманого плану або добре засвоєні знання? Інтереси студентів або комфортність викладача? Самі помилки або причини цих помилок? Логіка навчального матеріалу або логіка пізнавального інтересу майбутнього дизайнера? "

3. З'ясувати і обговорити технологію взаємодії студента і викладача, визначити можливі ролі, позиції учасників навчального процесу. Продіагностувати індивідуально-психологічні особливості студента, рівень розвитку його професійної компетентності, визначити актуальні та потенційні бар'єри у спілкуванні на занятті.

4. Думати і говорити про заняття в термінах конкретних особливостей і фактів поведінки викладача і студентів, уникаючи оцінок властивостей особистості. Тобто треба звертати увагу на конкретну дію студента, а не на те яким ми його собі уявляємо (хорошою чи поганою людиною).

5. Оцінювати заняття і кожний його момент з точки зору приросту індивідуального досвіду студента, а не з позиції його відповідності нормам, моделям, вимогам. Ключовими питаннями можуть бути: "Що можна взяти для себе з цього заняття на майбутнє? Які моменти заслуговують того, щоб їх зберегти? Що може бути додано в майбутні заняття?"

6. Запропонувати викладачу подивитися на урок з точки зору нереалізованих можливостей. Ключовими питаннями можуть бути: "Чи можна було зробити на уроці інакше (не обов'язково краще)? Чи можна було використовувати інший спосіб? Що могло трапитися на уроці, якби ..?".

Здатність породжувати нові, нестандартні ідеї, що не збігаються з традиційними, повинна розглядатися в якості однієї з умов творчого мислення викладача, підвищення впевненості у своїх силах і певної незалежності поглядів.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Избранные психологические труды. – М., 2009. Т. 2. – 287 с.

2. Брушлинский А. В. Мышление как процесс и проблема деятельности. – Вопросы психологии, 1992, № 2. – С. 28-40.
3. Давыдов В. В. Виды обобщения в обучении. – М., 1999. – 423 с.
4. Зязюн І.А. Технологізація освіти як історична неперервність // Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: Монографія / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Воловик, О.І. Кульчицька та ін./ За ред. С.О. Сисоєвої – К.: ВПОЛ, 2001. – С. 3-11.
5. Семенов И. Н. Методологические проблемы системного изучения организации мыслительной деятельности. — В кн.: Системные исследования. Ежегодник. 1992. – М., 1982. – С. 301-319.
6. Семенов И. Н., Сиротина Е. А., Зарецкий В. К. Исследование рефлексивного аспекта принятия решения как фактора оптимизации мышления. — В кн.: Исследование процессов принятия решения. – М., 1997. – С. 110-133.